

Respons van eerste generatie allochtonen in het POLS

Hans Schmeets

Van de Nederlandse bevolking worden, volgens de definitie van het CBS, 3,1 miljoen personen – bijna een op de vijf – tot de allochtonen gerekend. Vooral de 1,6 miljoen allochtonen die in het buitenland zijn geboren – de eerste generatie – vormen voor enquêteonderzoek een lastige groep. Hun respons is lager dan die van de autochtonen. Mede daardoor zijn er twijfels over de kwaliteit van deze gegevens en is de informatieverstrekking over talrijke aspecten van de leefsituatie van allochtonen tot dusverre beperkt.

Dit artikel gaat in op de respons van eerste generatie allochtonen aan de hand van gegevens over de periode januari-april 2004 uit het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS). De respons van de eerste generatie niet-westerse allochtonen is 46 procent, en van de westerse allochtonen 52 procent. Hoewel deze responscijfers lager zijn dan de 65 procent respons bij de autochtonen, participeert een substantieel deel van de eerste generatie allochtonen in enquêteonderzoek. Bovendien zijn er geen grote verschillen in de respons van deze allochtonen tussen mannen en vrouwen, en tussen jongeren en ouderen.

1. Aanleiding en onderzoeksvragen

Allochtonen worden een moeilijk te onderzoeken groep genoemd (Schmeets, Reep en Snijders, 2003), omdat hun deelname aan onderzoek geringer is dan die van de autochtone bevolking. Daarbij bestaat de indruk dat vooral niet-westerse allochtonen in steeds mindere mate bereid zijn om aan onderzoek deel te nemen. Het opstarten van nieuw onderzoek onder allochtonen is – ondanks de maatschappelijke behoefte aan informatie over allochtonen – dan ook problematisch. Het Sociaal en Cultureel Planbureau baseert zich noodgedwongen op oudere bestanden, aangezien "duur, nieuw onderzoek weggegooid geld zou zijn geweest" (NRC Handelsblad, 2004). Ook het CBS is terughoudend bij het samenstellen van statistische informatie over allochtonen. Door de geringe respons is er twijfel over de kwaliteit van de gegevens in leefsituatieonderzoeken die op allochtonen betrekking hebben. Deze twijfel wordt vooral gevoed door het feit dat de taal bij een deel van de allochtone bevolking een barrière vormt om aan een vraaggesprek mee te doen. Daarbij komt dat van het interviewercorps geen interviewers deel uitmaken die speciaal zijn opgeleid en/of specifieke kenmerken hebben voor het enquêteren van de allochtone bevolking.

Aanpassing van het interviewercorps is een optie. De ogenschijnlijk voor de hand liggende remedie om de non-respons onder allochtonen terug te dringen, is het inzetten van interviewers die de taal van de allochtonen spreken. Op deze wijze zou men een groter deel van de allochtone bevolking kunnen bereiken. Aan het inzetten van anderstalige interviewers kleven echter ook nadelen. Zo werd er tijdens de voorbereidingen van het Onderzoek Gezinsvorming onder Jonge Allochtonen (OGJA) door diverse

deskundigen op gewezen dat sommige allochtone bevolkingsgroepen nogal argwanend zijn om bepaalde informatie aan een persoon 'uit eigen kring' te geven (Vis-Visschers, 2004). Er zou daarom minder vrees bestaan om een vraaggesprek met een autochtone interviewer te voeren. In het OGJA is gekozen voor een speciale benaderingsstrategie met specifieke richtlijnen voor interviewers, waaronder bezoeken op zoekdagen en tijden, en een op de doelgroep toegesneden aanschrijfbrief en informatiefolder. Dit resulteerde in een respons van 52 procent voor de Turken en Marokkanen van 18 tot 28 jaar. Dit is een relatief hoog percentage, aangezien gerekend was op ten hoogste 40 procent. Blijkbaar kan er ook met autochtone interviewers een relatief hoge respons onder deze doelgroepen worden gerealiseerd.

Inmiddels behoren, op grond van de definitie van het CBS, 3,1 miljoen allochtonen tot de Nederlandse bevolking, ofwel bijna een op de vijf personen. Daarbij wordt iemand als allochtoon beschouwd als ten minste één van de ouders in het buitenland is geboren. Iets meer dan helft van hen – 1,6 miljoen – zijn personen die zelf in het buitenland zijn geboren, de zogenaamde eerste generatie allochtonen. Het overige deel – 1,5 miljoen – is in Nederland geboren en behoort tot de tweede generatie.

Aan het OGJA namen vooral tweede generatie allochtonen deel. Hierop was vooraf geselecteerd om problemen bij de mondelinge interviews bij voorbaat te beperken. De grote deelname aan dit onderzoek, waarvan het veldwerk in de periode januari–april 2004 werd uitgevoerd, betekent dat men vraagtekens kan plaatsen bij de typering 'moeilijke groepen' voor deze jonge, tweede generatie Turken en Marokkanen. Een respons van 52 procent kan als relatief hoog worden beschouwd omdat in het reguliere Onderzoek Gezinsvorming, dat in 2003 overwegend onder autochtonen werd gehouden, een respons werd behaald van 57 procent. Hierbij komt dat allochtonen vooral wonen in sterk verstedelijkte gebieden, waaronder de grote steden Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag, waar de deelname aan enquêteonderzoek fors lager is dan in minder stedelijke gebieden. Gelet op de sterk meevallende responscijfers van het OGJA, is de vervolgvraag of ook in andere onderzoeken de respons van allochtonen in de eerste vier maanden van 2004 hoog is geweest.

Het OGJA heeft betrekking op de twee moeilijkst te enquêteren groepen allochtonen: Turken en Marokkanen. Zij zijn echter wel vrijwel allemaal in Nederland geboren. Om deze reden richt het non-responsonderzoek in dit artikel zich op allochtonen van wie verondersteld wordt dat ze naar verhouding moeilijk bereikbaar zijn, namelijk degenen die in het buitenland zijn geboren. Deze eerste generatie allochtonen worden onderverdeeld in westerse allochtonen (0,6 miljoen) en niet-westerse allochtonen (1,0 miljoen). Verondersteld wordt dat niet-westerse allochtonen van Su-

rinaamse en Antilliaanse afkomst in sterkere mate in de Nederlandse samenleving zijn geïntegreerd dan andere niet-westerse allochtonen, zoals Turken en Marokkanen. De minder goede integratie zou ook gevolgen hebben voor de deelname aan enquêteonderzoek door een overheidsinstantie. Vandaar dat naast de vergelijking tussen autochtonen en westerse allochtonen, enkele niet-westerse allochtone groepen specifieke aandacht krijgen. Vervolgens wordt bezien of er interactie-effecten zijn van geslacht en leeftijd. Verwacht wordt dat allochtone vrouwen in mindere mate responderen dan mannen, en dat de respons van allochtone ouderen lager is dan die van jongeren. Dit houdt in dat nagegaan wordt of de medewerking aan enquêteonderzoek tussen (niet-westerse) allochtone en autochtone vrouwen sterker verschilt dan bij mannen. Op deze wijze worden ook jongeren en ouderen met elkaar vergeleken. Ten slotte wordt nagegaan of de verschillen tussen autochtonen en allochtonen (deels) veroorzaakt worden door het 'stedelijkheidseffect'. Allochtonen wonen vooral in verstedelijkte gebieden, waarvan bekend is dat de deelname geringer is dan op het platteland. Door allochtonen en autochtonen in stedelijke en niet-stedelijke gebieden afzonderlijk te vergelijken, wordt met dit stedelijkheidseffect rekening gehouden.

Het voorgaande resulteert in de volgende onderzoeksvragen:

- 1) Hoe groot is de respons van autochtonen, eerste generatie westerse allochtonen en eerste generatie niet-westerse allochtonen? In welk opzicht onderscheiden de drie groepen zich in de redenen van non-respons?
- 2) Onderscheiden de Surinamers/Antillianen zich in responsgedrag van de Turken, Marokkanen en overig niet-westerse eerste generatie allochtonen?
- 3) Zijn er binnen de in 1) vermelde groepen verschillen in respons tussen jongeren en ouderen, en tussen mannen en vrouwen?
- 4) Worden de verschillen tussen de in 1) vermelde groepen minder groot binnen (zeer) sterk verstedelijkte gebieden en binnen de matig tot niet-verstedelijkte gebieden?

Deze vragen komen in de volgende paragrafen aan de orde. Eerst wordt ingegaan op de gebruikte gegevens op basis waarvan de analyses in dit rapport zijn uitgevoerd. In paragraaf 3 worden de responspercentages van autochtonen en allochtone groepen in het POLS 2004 op een rij gezet. Ten slotte worden, in paragraaf 4, enkele conclusies getrokken, aanbevelingen gedaan en de antwoorden op de vier gestelde vragen samengevat.

2. Het Permanent Onderzoek Leefsituatie: onderzoek en gegevens

De aandacht voor de problematiek rondom allochtonen is de afgelopen twee jaar fors toegenomen. In 2002 werd dit ook in een politieke aardverschuiving zichtbaar, met de forse winsten voor nieuwe partijen zoals Leefbaar Nederland bij de gemeenteraadsverkiezingen en de LPF bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer. Vooral nieuw was dat er over (tegenstellingen tussen) autochtonen en allochtonen een maatschappelijk en politiek debat ontstond.

De behoefte om standpunten in het debat te onderbouwen met statistische informatie over allochtonen neemt dan ook gestaag toe. Naast de demografische gegevens zelf zijn ook inzichten in de achtergronden van deze gegevens relevant. Zo is informatie over de (toekomstige) relativorming en het verwachte aantal kinderen van allochtonen, afkomstig uit het OGJA, belangrijk voor het opstellen van demografische prognoses. Maar zeker niet alleen demografische gegevens zijn van belang. Ook gegevens over de leefsituatie – zoals (de kwaliteit van de) arbeid, woonsituatie en woonwensen, criminaliteit en veiligheid, politieke en maatschappelijke participatie, vrijetijdsgedrag, religieuze binding en waardenoriëntaties – zijn relevant voor de onderbouwing van discussie, politiek en beleid.

Het probleem van het gebrek aan dergelijke cijfers lijkt eenvoudig op te lossen. Gegevens afkomstig uit landelijke en gemeentelijke registraties kunnen immers worden aangevuld door steekproefonderzoek. Zo is het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS) van het CBS een belangrijke informatiebron voor de beschrijving van de leefsituatie. Door de grote omvang van dit onderzoek – vanaf 1997 wordt bij minstens 22 duizend personen per jaar een vraaggesprek gehouden – zijn daarin ook voldoende allochtonen vertegenwoordigd. Tot dusverre is het CBS echter terughoudend geweest in het toegankelijk maken van deze informatie. De reden hiervoor is twijfel over de kwaliteit van deze POLS-cijfers, als gevolg van lagere respons.

In een onderzoek, gebaseerd op gegevens uit 1998, is nagegaan hoe selectief de respons is (Schmeets en Michiels, 2003). Daarbij zijn de POLS-gegevens verrijkt met sociaal-demografische gegevens afkomstig uit gemeentelijke bevolkingsregisters en gegevens over uitkeringen in het kader van ABW, AO, IOAW/IOAZ en WW. Hieruit kwam naar voren dat de oorspronkelijke, bivariate relatie tussen herkomst (driedeling: autochtoon, westers allochtoon en niet-westers allochtoon) en respons voor een belangrijk deel werd verklaard door stedelijkheid en arbeidspositie. De unieke bijdrage van herkomst in de verklaring van respons (1,9 procent) wordt gereduceerd tot 0,6 procent. Dit leidt tot de opmerkelijke bevinding dat allochtonen zich wat betreft responsgedrag weinig onderscheiden van autochtonen. De lagere respons van allochtonen is op basis van dit onderzoek vooral toe te schrijven aan het gegeven dat ze in sterk stedelijke gebieden wonen, waar ook de respons van autochtonen lager is. Daarnaast doen uitkeringsgerechtigden en werklozen minder vaak mee aan het POLS dan personen met een baan. Aangezien deze arbeidspositie van allochtonen minder gunstig dan die van autochtonen, is ook dat een reden waarom – naast hun woongebied – de respons van allochtonen lager is dan die van autochtonen.

Dergelijk onderzoek kan niet worden herhaald met recente gegevens, aangezien het verrijken van de POLS-bestanden enkele jaren in beslag neemt. Dit is het gevolg van het feit dat bepaalde gegevens pas in een veel later stadium beschikbaar komen. Om deze reden wordt in dit artikel alleen gebruik gemaakt van de meest recente POLS-gegevens, waarvoor zowel informatie van de respondenten als van de non-respondenten beschikbaar is. Deze informatie heeft betrekking op leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, stedelijkheidsgraad en geboorteland. Op basis van het geboorteland wordt bepaald of de desbetreffende persoon

een eerste generatie allochtoon is, en in welk land hij of zij geboren is.

De POLS-enquête bestaat, in grote lijnen, uit twee blokken. Het eerste blok bevat de zogenoemde basisvragen. Deze basisvragen betreffen sociaaldemografische en sociaal-economische kenmerken, zoals opleiding en arbeidsmarktpositie. Daarnaast is in de basisenquête een dertigtal kernvragen opgenomen die verband houden met de onderwerpen uit het tweede blok. Dit tweede blok bevat specifieke onderwerpgerichte vragen over thema's als gezondheid en arbeidsomstandigheden (GEZO), recht en milieu (REM) en recht en maatschappelijke participatie (REP). Het onderdeel recht bevat vragen over (slachtoffers van) criminaliteit en veiligheid, en is vanwege het benodigde aantal vraaggesprekken in zowel REM als REP opgenomen. Het blok met basisvragen wordt voorgelegd aan alle respondenten die deel uitmaken van de geïntegreerde statistieken (de basissteekproef). Het blok met vervolgvragen bestaat in feite uit meerdere vervolgenquêtes, elk met een specifiek onderwerp.

3. Respons onder autochtonen en allochtonen

3.1 Redenen van non-respons

Een gangbare presentatie van statistische informatie naar herkomst onderscheidt drie categorieën: autochtoon, westerse allochtoon en niet-westerse allochtoon. Door specifiek de respons van eerste generatie allochtonen in kaart te brengen, maken de tweede generatie allochtonen deel uit van de categorie 'autochtoon'. Aangezien het onderwerp van belang kan zijn voor de deelname aan het onderzoek, worden de gegevens per afzonderlijke module gepresenteerd. In *staat 1* staan de responsgegevens uitgesplitst naar de modules GEZO, REM en REP. Voor GEZO geldt dat de totale respons 64 procent bedraagt (inclusief 17 afgebroken interviews). Van de 34 procent non-respons is 4

procent oneigenlijke non-respons, bestaande uit kaderfouten (overleden, verhuis naar buitenland, onbekend/onvindbaar, naar instelling/tehuis) en administratieve non-respons (verhuizingen). De resterende non-respons bestaat voor het grootste deel uit 'weigeringen' (20,2 procent), en voorts uit 'geen gelegenheid in de maandperiode' (5,6 procent), geen contact met het huishouden (5,2 procent) en taalbarrière (1,5 procent).

Voorts blijkt dat de drie groepen verschillen. De respons van de autochtonen is 66 procent en daarmee hoger in vergelijking met de allochtonen. De respons van de allochtonen is beduidend lager: 51 procent bij de westerse en 43 procent bij de niet-westerse allochtonen. Verder valt op dat de oneigenlijke non-respons onder de allochtonen beduidend hoger is dan die onder de autochtonen.

Vooraf door verhuizingen kan er geen contact plaatsvinden. Weigeringen worden minder vaak genoteerd bij de niet-westerse allochtonen. De taalbarrière is bij deze laatste groep vaker een reden voor non-respons. Aannemelijk is dat 'weigering' en 'taalbarrière' voor een deel werken als communicerende vaten. Het zal immers niet altijd duidelijk zijn of het gebrek aan taalkennis er de oorzaak van is dat het interview niet kan plaatsvinden of dat de potentiële respondent weigert om er aan deel te nemen. Ook kan de taal als een excuus voor weigering worden gebruikt. Daarnaast valt op dat het bij allochtonen moeilijker is om in contact te komen dan bij autochtonen.

De respons in REM en REP is respectievelijk 62 en 61 procent. Dit betekent dat de respons 3 tot 4 procent lager uitvalt dan in de GEZO. Dit is vooral toe te schrijven aan 2 à 3 procent meer 'weigeringen'. Bij REM zien we een respons van 62 procent onder de autochtonen, 52 procent onder de westerse allochtonen en 46 procent onder de niet-westerse allochtonen. Bij REP zijn de responsverschillen tussen autochtonen (64 procent) en allochtonen (40 en 39 procent) groter.

Staat 1
Aandeel respondenten en non-respondenten naar onderzoeksmodule en herkomstgroepering, POLS januari-april 2004¹⁾

Reden non-respons	Herkomstgroepering									Totaal		
	Autochtonen ²⁾			1e generatie Westerse allochtonen			1e generatie Niet-westerse allochtonen					
	GeZo	REM	REP	GeZo	REM	REP	GeZo	REM	REP	GeZo	REM	REP
%												
Overleden	0,1	0,2	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,1	0,2	0,1
Verhuist naar buitenland	0,2	0,1	0,3	1,6	0,0	1,8	0,3	0,0	1,0	0,3	0,1	0,4
Onbekend/onvindbaar	0,3	0,5	0,4	0,5	0,8	1,8	1,3	2,2	1,6	0,4	0,6	0,5
Verhuist	1,7	1,7	1,9	3,7	6,5	6,4	4,7	5,3	4,2	1,9	2,1	2,2
Instelling/ tehuis	0,3	0,4	0,4	0,5	0,8	0,0	0,3	0,5	0,0	0,3	0,5	0,4
Weigering	20,9	23,8	22,5	18,4	15,7	26,4	10,4	11,7	16,2	20,2	22,9	22,3
Geen gelegenheid	5,4	6,3	5,6	8,4	6,5	7,3	8,2	5,8	7,3	5,6	6,3	5,7
Taalbarrière	0,4	0,0	0,1	7,9	12,0	9,1	18,2	15,2	11,5	1,5	1,3	1,1
Geen contact	4,6	5,0	5,2	7,4	5,6	7,3	13,2	13,5	18,8	5,2	5,5	6,1
Respons	65,9	61,8	63,3	51,1	50,9	39,1	41,8	45,0	36,6	64,1	60,5	60,8
Afgebroken interview	0,2	0,2	0,3	0,0	0,9	0,9	1,6	0,6	2,1	0,3	0,2	0,4
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

¹⁾ GeZo: module Gezondheid, 0 jaar en ouder, N=6080.
REM: module Recht en Milieu, 12 jaar en ouder, N=3053.
REP: module Recht en Participatie, 12 jaar en ouder, N=3045.
²⁾ Inclusief 2e generatie allochtonen.

Staat 2
Percentage respons per onderzoeksmodule en herkomstgroepering, POLS januari–april 2004¹⁾

Onderzoeksmodule	Herkomstgroepering			Totaal
	Autochtonen ²⁾	1e generatie Westerse allochtonen	1e generatie Niet-westerse allochtonen	
	%			
GeZo	66	54	46	64
REM	64	57	50	63
REP	66	44	42	63
Totaal	65	52	46	64

¹⁾ GeZo: module Gezondheid, 0 jaar en ouder, N=6080.

REM: module Recht en Milieu, 12 jaar en ouder, N=3053.

REP: module Recht en Participatie, 12 jaar en ouder, N=3045.

²⁾ Inclusief 2e generatie allochtonen.

3.2 Eigenlijke respons

Door de oneigenlijke non-respons (kaderfouten en administratieve non-respons) buiten beschouwing te laten, ontstaat de eigenlijke respons. De responscijfers van de autochtonen, westerse en niet-westerse allochtonen komen dan dicht bij elkaar te liggen (*staat 2*).

In de GEZO zijn de percentages voor de drie groepen respectievelijk 66, 54 en 46. Voor een optimale vergelijking met REM en REP is in GEZO de leeftijdsgroep jonger dan 12 jaar niet opgenomen. Dit heeft echter nauwelijks gevolgen voor de respons van zowel de westerse als de niet-westerse allochtonen. Bij de autochtonen wordt de respons echter iets lager (van 68 naar 66 procent). Hierdoor neemt het verschil tussen de drie groepen iets af (Cramers' $V = 0,10$). Bij REM zijn de verschillen minder geprononceerd: autochtonen (64 procent,) westerse allochtonen (57 procent) en niet-westerse allochtonen (50 procent) (Cramers' $V = 0,07$). De grootse verschillen naar herkomst worden bij REP – respectievelijk 66, 44 en 42 procent – aangetroffen (Cramers' $V = 0,14$).

Uit de totale respons blijkt dat de deelname aan de drie onderzoeken varieert van 63 tot 64 procent, en dus nauwelijks verschilt. Bij de allochtonen zijn de fluctuaties tussen de drie onderzoeken groter. Deze ogenschijnlijke verschillen zijn aan toeval toe te schrijven ($p > 0,05$). Dit betekent dat er (vooralsnog) geen afdoende bewijs is dat bepaalde onderwerpen in POLS meer of minder aanspreken bij allochtone bevolkingsgroepen. Wel ontstaat er een significant verschil ($p = 0,03$) als bij allochtonen (westerse en niet-westerse) de participatie in REP (43 procent) wordt afgezet tegen de participatie in de beide andere modules GEZO/REM (50 procent).

3.3 Respons voor subgroepen

In vervolg op de responspercentages, worden de cijfers uitgesplitst voor de volgende subgroepen: Surinamers/Antilianiërs, Turken, Marokkanen en overig niet-westerse; mannen en vrouwen; en jongeren en ouderen. Door dergelijke onderverdelingen worden de groepen al snel erg klein, waardoor het niet goed mogelijk is om daarnaast een onderscheid te maken tussen de modules. Zoals verwacht is de respons van Surinamers/Antilianiërs (51 procent) groter dan die van Turken (34 procent) en Marokkanen (36 pro-

cent). Surinamers/Antilianiërs onderscheiden zich echter niet van de overig niet-westerse allochtonen, van wie 52 procent respondeert. Daarmee onderscheiden ze zich evenmin van de westerse allochtonen.

De tweede vergelijking betreft het verschil tussen de vrouwen en mannen. Zowel van de autochtonen als van de niet-westerse allochtonen is de deelname aan het POLS door vrouwen en mannen gelijk. Alleen bij de westerse allochtonen is de participatie van vrouwen met 54 procent iets groter dan de 50 procent van de mannen.

In de derde vergelijking worden jong (12 tot 45 jaar) en oud (45 jaar en ouder) naast elkaar gezet. De responscijfers zijn vrijwel identiek. Dit duidt erop dat er – in tegenstelling tot de verwachting – geen bewijs is gevonden voor een lagere participatie van allochtone vrouwen en allochtone ouderen ten gevolge van respectievelijk allochtone mannen en allochtone ouderen.

Deze cijfers leren dat de verschillen tussen de vermelde groepen beperkt zijn. Verdergaande opsplitsingen zijn vanwege het geringe aantal eerste generatie allochtonen in de steekproef niet zinvol. De laagste respons is gevonden bij Turken en Marokkanen, van wie iets meer dan een op de drie aan het leefsituatieonderzoek heeft meegedaan. Een van de oorzaken van de geringere deelname van de Turken en Marokkanen is dat ze vooral in gebieden wonen waar ook de deelname van autochtonen geringer is. In de vervolganalyse wordt op dit 'versturende' effect van de mate van stedelijkheid ingegaan.

3.4 De invloed van stedelijkheid

Bekend is dat deelname aan enquêteonderzoek in dichtbevolkte gebieden – vooral in de grote steden – geringer is dan op het platteland. De precieze oorzaken hiervan zijn moeilijk te achterhalen. Het blijkt echter dat het organiseren van het veldwerk in de grote steden, vooral in Amsterdam, problematischer is dan op het platteland. Zo verloopt onder meer het werven van interviewers in de grote steden moeizamer dan in minder verstedelijkte gebieden. Daarnaast zal zeker ook de infrastructuur in de steden een rol spelen. Zo zijn er in steden meer gebouwen die voor de interviewers minder toegankelijk zijn. Bepaalde adressen zijn zeer lastig of zelfs helemaal niet te vinden. Daarnaast belemmeren ook kenmerken van de respondent de respons in steden. Stedelingen zijn vaker niet thuis en ze hebben

vaker een afwerende houding met betrekking tot deelname aan de enquête.

Voor onderzoek naar de respons van allochtonen zijn dergelijke verschillen naar de mate van stedelijkheid uiterst relevant. Dit komt doordat allochtonen vaker in (zeer) sterk verstedelijkte gebieden wonen dan autochtonen. Door allochtonen en autochtonen afzonderlijk te vergelijken, zowel binnen als buiten de (zeer) sterk verstedelijkte gebieden, wordt met dit stedelijkheidseffect op de respons (gedeeltelijk) rekening gehouden.

Voor het GEZO loopt de respons op van 53 procent in zeer sterk stedelijke gebieden naar 70 procent in niet-stedelijke gebieden. Bij REM is een vergelijkbare toename te zien, van 52 naar 68 procent. Bij REP is het verschil – van 47 naar 70 procent – nog groter. Door de categorieën 'zeer sterk stedelijk' en 'sterk stedelijk' samen te voegen, alsook door de drie categorieën 'stedelijk', 'matig stedelijk' en 'niet-stedelijk' te combineren, ontstaat een onderscheid tussen verstedelijkte en niet-verstedelijkte gebieden. De repons is dan 58 versus 68 procent (*staat 3*).

Volgens de verwachting zouden de responsverschillen tussen allochtonen en autochtonen binnen respectievelijk de verstedelijkte en de niet-verstedelijkte gebieden kleiner moeten worden. Binnen de verstedelijkte gebieden kruipen de responscijfers van westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen, met respectievelijk 42 en 44 procent, dicht tegen elkaar aan. De respons blijft echter beduidend lager ten opzichte van de autochtonen (61 procent). In de niet-verstedelijkte gebieden wordt de discrepantie van de respons tussen autochtonen en – vooral westerse – allochtonen wel beduidend kleiner.

4. Conclusie en aanbevelingen

In dit artikel is ingegaan op de non-respons van eerste generatie allochtonen. Het doel van deze exercitie is om na te gaan of deze allochtonen als een – bovengemiddeld – moeilijk te onderzoeken groep beschouwd moeten worden. Het antwoord daarop is vooral ontkennend. Iets minder dan de helft van de niet-westerse allochtonen en ruim de helft van de westerse allochtonen die niet in Nederland zijn geboren, hebben in de eerste vier maanden van 2004 deelgenomen aan het leefsituatieonderzoek. Dit zijn verassend hoge percentages. De respons van alle allochtonen,

dus inclusief de tweede generatie, zal nog hoger zijn. Bovendien is gebleken dat allochtone mannen en vrouwen, en allochtone jongeren en ouderen, nauwelijks verschillen in de participatie in het leefsituatieonderzoek. Dit duidt erop dat er geen (additionele) selectiviteit in de respons is naar geslacht en leeftijd.

Anders dan verwacht is het niet zo dat in de verstedelijkte gebieden de respons van allochtonen en autochtonen dicht bij elkaar liggen. Blijkbaar is het verschil in respons tussen allochtonen en autochtonen terug te voeren op andere factoren. Wel zien we dat de verschillen in de niet-verstedelijkte gebieden beduidend geringer worden. Dit betekent dat allochtonen op het platteland wat betreft hun responsgeneigdheid meer lijken op autochtonen dan het geval is in de verstedelijkte gebieden. Het stedelijkheidseffect als verklaring voor de responsverschillen blijkt dus niet op te gaan voor de eerste generatie allochtonen. Denkbaar is dat deze allochtonen op andere kenmerken gelijkgeschakeld moeten worden voor het maken van een goede responsvergelijking. Daarbij valt in eerste instantie te denken aan sociaal-economische kenmerken. Dit zal waarschijnlijk resulteren in een verkleining van de oorspronkelijke responskloof. Het is dan zeker niet uit te sluiten dat allochtonen feitelijk meer nog dan autochtonen bereid zijn om aan enquêteonderzoek mee te doen. De brug om met aanvullende maatregelen, zoals het inzetten van anderstalige interviewers en/of beloningen, het responsgat te dichten, zou wel eens een brug te ver kunnen zijn. De conclusie die men kan trekken luidt dat enquêteonderzoek anno 2004 onder allochtonen allerminst weggegooid geld is.

In deze hoofdconclusie zijn nuances aan te brengen. Geconstateerd is dat iets meer dan een op de drie – 34 en 36 procent – van de Turken en Marokkanen meedoet. Men zou gerichte inspanningen kunnen verrichten om ook het percentage voor deze doelgroepen te verhogen, naar 40 à 50 procent. Er is een aanwijzing hoe dit zou kunnen. Het onderwerp van een onderzoek zou bij allochtonen wel eens een grotere rol kunnen spelen dan bij autochtonen. Meedoen aan onderzoek naar 'recht en maatschappelijke participatie' (REP) lijkt onder de allochtonen minder populair dan het thema 'gezondheid' en vooral 'recht en milieu'. De participatie in REP is onder de eerste generatie allochtonen met 43 procent lager dan de 50 procent in de gecombineerde beide andere modules, REM en GEZO. Bij de andere personen (allochtonen, inclusief tweede genera-

Staat 3
Percentage respons per woongebied en herkomstgroepering, POLS januari–april 2004¹⁾

Woongebied	Herkomstgroepering			Totaal
	Autochtonen ²⁾	1e generatie Westerse allochtonen	1e generatie Niet-westerse allochtonen	
	%			
Verstedelijkte gebieden	61	42	44	58
Niet-stedelijke gebieden	68	65	53	68
Totaal	65	52	46	64

¹⁾ GeZo: module Gezondheid, 0 jaar en ouder, N=6080.
REM: module Recht en Milieu, 12 jaar en ouder, N=3053.
REP: module Recht en Participatie, 12 jaar en ouder, N=3045.

²⁾ Inclusief 2e generatie allochtonen.

tie allochtonen) is er geen verschil (66 procent in REP en 65 procent in GEZO/REM). Deze conclusie is echter gebaseerd op een beperkt aantal respondenten. Uit vervolgonderzoek – bijvoorbeeld op basis van gegevens over mei–december 2004 – zal moeten blijken of de responspercentages ten nadele het thema ‘recht en maatschappelijke participatie’ onder eerste generatie allochtonen ook dan zichtbaar worden.

Een verklaring voor deze verschillen tussen de modules is moeilijk te geven. De aanschrijfbrief verschilt niet per module. Wel weten de interviewers vooraf welke module aan de orde komt. Denkbaar is dat dit van invloed is op het proces om respondenten over de streep te trekken om aan het interview mee te doen.

Uiteraard kan er meer gebeuren. Lastig is het kwantificeren van het taalprobleem. Vooral het geringe aandeel weigeraars onder niet-westerse allochtonen zou erop kunnen duiden dat de taalbarrière als excuus wordt gebruikt om op een ‘nette’ manier niet aan het onderzoek mee te werken. Dat er bij een deel van de eerste generatie allochtonen een taalbarrière is, staat niet ter discussie. Maar de bevindingen leren ook dat dit probleem niet van dien aard is dat enquêteonderzoek onder allochtonen bij voorbaat niet mogelijk is. Immers ook onder de eerste generatie allochtonen is er geen sprake van een gigantisch taalprobleem.

Verder onderzoek naar het responsgedrag onder ‘moeilijke groepen’ is wenselijk. Een van de eerste activiteiten is het nagaan in welke mate de tweede generatie allochtonen in hun responsgedrag lijkt op de eerste generatie. Dit kan door het koppelen van de informatie over het geboorteland van de vader en moeder van de personen die in de steekproef zijn opgenomen. Door het koppelen van aanvullende gegevens kunnen ook andere groepen worden onderscheiden waarvan wordt vermoed dat ze relatief vaak niet willen meerwerken aan onderzoek. Daarnaast is het zinvol om ontwikkelingen in het responsgedrag van dergelijke groepen – bijvoorbeeld vanaf de start van POLS in 1997 – in kaart te brengen. Dit is niet alleen van belang om een indruk te krijgen van de kwaliteit van de verzamelde gegevens, waarvan de respons een indicator is. Het participeren in onderzoek van de overheid is ook bruikbaar als een

graadmeter voor de maatschappelijke betrokkenheid. Een ombuiging van de neergaande responscijfers naar een stijging zal zeker voor een belangrijk deel een verdienste zijn van de inspanningen door de veldwerkdienst. Het is echter ook niet uit te sluiten dat dit een indicatie is van een grotere betrokkenheid van de burger bij de activiteiten van de overheid en de politiek. In dit licht zou men ook de stijgende opkomstcijfers bij verkiezingen kunnen interpreteren. Dit biedt steun aan de opvatting van Brehm (1993): “*political participation and survey participation share common underlying causes*”. Overzichten van responstrends van beleidsrelevante groepen in de samenleving kunnen daarmee ook fungeren als signaal voor diezelfde overheid en politiek.

Literatuur

Brehm, J., 1993, The phantom respondents: Opinion surveys and political representation. University of Michigan Press, Ann Arbor MI.

NRC Handelsblad, 22 juli 2004, Band moslims met islam wordt minder.

Schmeets, H. en J.P.G. Janssen, 2002, Using national registrations to correct for selective non-response. Political preference of ethnic groups. In: Proceedings of Statistics Canada Symposium 2001, Achieving data quality in a statistical agency: A methodological perspective. Statistics Canada, Ottawa/Hull.

Schmeets, H. en J. Michiels, 2003, Het effect van non-respons onder allochtonen. Bevolkingstrends 51(4), blz. 52–57. CBS, Voorburg/Heerlen.

Schmeets, H., C. Reep and G. Snijders, 2003, Afbakenen van moeilijk waarneembare bevolkingsgroepen. Bevolkingstrends 51(3), blz. 62–68. CBS, Voorburg/Heerlen.

Vis-Visschers, R.J.W.M., 2004, Eindverslag voorbereidingen onderzoek Relatie- en Gezinsvorming onder jonge allochtonen. Interne notitie. CBS, Voorburg/Heerlen.